



Колесник Валерій Аркадійович –
доктор юридичних наук, професор

СУБ'ЄКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Розглянуто питання щодо класифікації негласних слідчих (розшукових) дій та визначення чинним кримінальним процесуальним законодавством суб'єктів, уповноважених на їх здійснення.

Ключові слова: кримінальне процесуальне законодавство; негласні слідчі (розшукові) дії; класифікація; процесуальна особа.

Рассмотрены вопросы классификации негласных следственных (розыскных) действий и определения действующим уголовным процессуальным законодательством субъектов, уполномоченных на их производство.

Ключевые слова: уголовное процессуальное законодательство; негласные следственные (розыскные) действия; классификация; процессуальное лицо.

This article deals with the issues of classification of secret investigative (search) actions and determining existing criminal procedural law of subjects, authorized on their production.

Keywords: criminal procedure law; secret investigative actions; classification; procedural person.

Зовим для вітчизняної системи кримінального судочинства є введення до неї негласних слідчих (розшукових) дій як окремого інституту процесуальних дій, що проводяться під час досудового розслідування у кримінальному провадженні про злочини. Наявність в назві процесуальних дій словосполучення «слідчі» (розшукові) указує на те, що такі негласні дії органів досудового розслідування, як і інші слідчі

(розшукові) дії, слід розуміти як передбачені КПК України заходи, що застосовуються компетентними особами для збирання, дослідження, оцінювання та використання доказів під час досудового розслідування. Негласність слідчих (розшукових) дій означає особливий порядок їх підготовки, проведення та зберігання і використання отриманих результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не причетні до їх проведення. До того ж утаємниченими такі відомості мають бути не лише від осіб, стосовно яких проводяться ці негласні дії, а й від будь-яких інших осіб, зокрема й працівників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, посадових осіб правоохоронних та інших органів, пересічних громадян тощо, які не задіяні в підготовці й проведенні конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, навіть якщо вони беруть участь в інших заходах із здійснення досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні. Саме негласність виступає тим чинником, який істотно впливає на визначення видів негласних слідчих (розшукових) дій, отримання відповідних дозволів та встановлення порядку їх проведення, визначення основних виконавців і кола учасників, обрання способу фіксування перебігу й результатів проведення. Особливі процесуальні вимоги впливають і на розроблення специфічних тактичних прийомів і тактико-криміналістичних рекомендацій з проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у доказуванні.

Така процесуальна новація вітчизняного законодавця викликає широкі наукові дискусії й численні запитання з боку практиків не лише з огляду на новизну процесуальних дій, а з огляду на не завжди чіткі й однозначні формулювання окремих норм процесуального закону. Серед інших виникають і питання щодо класифікації негласних слідчих (розшукових) дій, порядку їх підготовки, суб'єктів, що уповноважені на прийняття рішення та на самостійне проведення таких заходів. Саме тому метою цієї статті постає спроба знайти відповіді на деякі з таких проблемних питань.

Законодавцем встановлено, що рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий як особа, яка здійснює провадження, прокурор, а в окремих і визначених кримінальним процесуальним законом випадках – слідчий суддя за клопотанням прокурора або клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Але цю вимогу законодавця слід розуміти в тому сенсі, що слідчий суддя надає дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а не приймає сам рішення про її проведення, оскільки процесуальний документ, в якому визначено таке рішення слідчого судді, має назву «Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії». Так, слідчий суддя за клопотанням прокурора, клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, дає дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що пов'язані із втручання в приватне спілкування, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, спостереження за особою, реччю або місцем, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину, негласне отримання зразків, необхідних

для порівняльного дослідження. Виключно прокурор має право на прийняття рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії як контроль за вчиненням злочину. Якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що розпочата як невідкладна, то вона повинна бути негайно припинена, а отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація знищується в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України, і не може бути використаною ні в такому, ні в будь-якому іншому кримінальному провадженні. Це, знову ж таки, не прийняття рішення про проведення чи не проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а конкретна заборона проведення у вигляді ненадання дозволу слідчим суддею.

У постанові слідчого, прокурора та ухвалі слідчого судді з дозволом на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинен бути чітко визначений строк її проведення із зазначенням дати закінчення. Виняток становлять відповідні рішення щодо негласних слідчих (розшукових) дій, які проводяться з метою встановлення місцезнаходження особи, що переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді або суду і оголошеної у зв'язку з проведенням такого досудового розслідування в розшук. У таких випадках в ухвалі слідчого судді (постанові слідчого, прокурора) указується конкретна дата початку їх проведення, а строком завершення визначається встановлення місцезнаходження особи, яка переховується, та її затримання. Остання обставина – затримання, має важливе процесуальне значення, оскільки лише встановлення місцезнаходження розшукуваної особи не породжує підстав для припинення проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а залишення нею місця переховування до затримання правоохоронними органами зумовлює потребу продовження розшукових заходів стосовно цієї особи на підставі наданого слідчим суддею дозволу. Повторна після затримання втеча такої особи з метою переховування від правоохоронних органів чи суду дає підстави для проведення нових негласних слідчих (розшукових) дій, новий дозвіл на які отримують у загальному порядку.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий органу досудового розслідування, який здійснює досудове слідство для розслідування злочину, чи за його дорученням уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби, органів Державної прикордонної служби, органів державної митної служби, співробітники яких при проведенні цих негласних слідчих (розшукових) дій користуються повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України). В оперативних підрозділах право на проведення негласної слідчої (розшукової) дії має не будь-хто, а лише співробітник (працівник) уповноваженого оперативного підрозділу, залучений за рішенням керівника до проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних (слідчих) розшукових дій, що проводяться слідчим, можуть залучатися

також інші особи, якими можуть бути працівники оперативних чи оперативно-технічних підрозділів правоохоронних органів, спеціалісти, перекладачі, окремі громадяни, особи, які співробітничать з оперативними підрозділами на конфіденційній основі, тощо. Такі особи надають допомогу в проведенні негласної слідчої (розшукової) дії, забезпечують умови для її проведення, своїми знаннями сприяють ефективності досягнення її мети. Учасі в проведенні таких дій незаінтересованих осіб як понятих не передбачено. Заборонено залучати до проведення негласних слідчих (розшукових) дій медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, стосовно якої здійснюються зазначені дії, є їх пацієнтом, прихожанином чи клієнтом.

Права самостійного проведення негласних слідчих (розшукових) дій прокурором вітчизняний законодавець не передбачає (ч. 4 ст. 36, ч. 6 ст. 246 КПК України).

Певною особливістю інституту негласних слідчих (розшукових) дій є та, що більшість їх не має чітко встановленої процесуальним законом процедури проведення, фіксування, використання результатів у доказуванні. Загальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій і окремий порядок проведення деяких з них установлено міжвідомчою Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», що затверджена спільним Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України, метою якої є врегулювання загальних процедур організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, що забезпечують додержання конституційних прав та законних інтересів учасників досудового розслідування, інших осіб, швидке, повне та неупереджене розслідування злочинів, захисту особи, суспільства і держави.

Ця Інструкція, урахувавши вимоги кримінального процесуального законодавства, встановлює єдиний порядок організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими та уповноваженими оперативними підрозділами правоохоронних органів, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Відповідно до п. 1.16 Інструкції, порядок, тактика та методика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, взаємодія уповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, регулюються окремим нормативно-правовим актом правоохоронних органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи [1]. Такий міжвідомчий нормативний підхід до встановлення порядку проведення процесуальних дій, на нашу думку, є не зовсім вдалою спробою унормувати порядок проведення слідчих (розшукових) дій за рахунок нормативних приписів, що регулюють здійснення зовсім іншого виду

діяльності правоохоронних органів – оперативно-розшукової діяльності. Але негласні слідчі (розшукові) дії, попри їхню негласність, все ж таки залишаються різновидом дій процесуальних. Зазначене вже нині викликає потребу додаткового наукового опрацювання окремих норм гл. 21 КПК України і внесення на цій підставі змін та доповнень до окремих з них.

Класифікація негласних слідчих (розшукових) дій може бути запропонована за різними підставами, як-то: за порядком надання дозволу на проведення; за характером і обсягом втручання у сферу прав та інтересів особи; за процесуальним статусом особи, яка проводить, та участю у слідчій дії інших осіб; за характером відомостей, які отримують в результаті їх проведення, тощо. Кожна з таких класифікаційних систем передбачатиме окрему мету їх створення. У процесуальному розумінні доцільно зводити до певної системи види окремих негласних слідчих (розшукових) дій, проведення яких установлено Кримінальним процесуальним кодексом України. Кількість і конкретні види та назви таких дій змінюватимуться відповідно до змін у чинному законодавстві. Нині окремими видами негласних слідчих (розшукових) дій слід уважати: аудіо-, відеоконтроль особи; накладення арешту на кореспонденцію; огляд і виїмку кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця; контроль за вчиненням злочину, формами якого є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; негласне отримання разків, необхідних для порівняльного дослідження.

Іноді окремим видом негласних слідчих (розшукових) дій називають «втручання у приватне спілкування» [2, с. 554]. Але в параграфі другому гл. 21 КПК України, який має саме таку назву, викладено загальні умови підготовки й проведення негласних слідчих (розшукових) дій, проведення яких допускає випадки втручання в особисте спілкування, розкривається розуміння сутності «спілкування» та «втручання», вимоги щодо збереження отриманої інформації та правила її фіксації і водночас наводиться перелік й розкривається сутність, зміст та порядок проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій. Якщо приєднатися до таких підходів у визначенні видів негласних слідчих (розшукових) дій, то всі інші можна визначити за назвою наступного параграфу цієї глави КПК – «інші види негласних слідчих (розшукових) дій».

Чітко визначене процесуальне й певне організаційно-тактичне значення має поділ негласних слідчих (розшукових) дій за їх видами на ті, які проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, та ті, які проводяться незалежно від тяжкості злочину.

Безумовно, що процесуальна й криміналістична класифікація негласних слідчих (розшукових) дій не може мати повної збіжності, як не збігаються такі класифікації й у визначенні інших видів слідчих (розшукових) дій. Проте в розробленні таких класифікаційних систем треба дотримуватись наукових і всебічно виважених підходів, оскільки чіткість в розумінні сутності кожної з процесуальних дій має виразне практичне значення. А на сьогодні кількість, назви та змістове визначення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, що встановлені КПК України та зазначені в Інструкції мають різне читання.

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законом (ст. 275 КПК України). Використання в досудовому розслідуванні такої інформації здійснюється за умови гарантування безпеки особі, яка співпрацює з правоохоронними органами на конфіденційній основі і надає таку інформацію.

Спеціалісти й інші особи, які беруть участь у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії або у дослідженні матеріалів про результати її проведення і, таким чином, отримують доступ до державної таємниці (ст. 27 Закон України «Про державну таємницю»), повинні мати відповідної форми допуск до державної таємниці. Питання надання доступу окремим особам до таких даних не врегульовані ні процесуальним законом, ні відомчою Інструкцією.

У статті розглянуті лише окремі і до того ж не найнагальніші спірні чи не достатньо чітко визначені в нормативних документах питання щодо порядку підготовки й проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Такі й інші подібні до них питання задаватимуть слідчі, оперативні співробітники, які проводять слідчі дії, прокурори, слідчі судді, що надають дозвіл на їх проведення. Відповіді будемо знаходити у практичній діяльності, але всі вони потребують належного наукового обґрунтування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Інструкція, затверджена наказом ГПУ, МВС, СБУ, АДПС, Мінфіну, Мінюсту України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5/.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстінан, 2012. – 1224 с.